

ПРОФЕСІЙНЕ ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Упровадження Державних стандартів освіти ставить перед освітянами ряд нових завдань, які треба осмислити, зокрема в контексті реформування сільської школи.

Одним із них є перехід освіти від знанневої парадигми до діяльності. Йдеться про навчальне середовище поза школою, коли навчання відбувається в різноманітних життєвих ситуаціях, а наслідком є не тільки знання й уміння, а й власний продукт – матеріальний чи інтелектуальний. І це є так званою продуктивною освітою.

Сучасному суспільству потрібні професіонали, які знають свою справу, можуть активно приймати рішення та нести відповідальність за них перед собою, іншими та суспільством.

Останнім часом значна увага приділяється дослідженням проблеми особистості соціального педагога. Особливо гостро ця проблема стоїть у педагогів сільських шкіл. У сучасних умовах загальноосвітня школа не може функціонувати як автономна організація, оскільки перебуває під очевидним впливом конкретних економічних і соціокультурних умов, що, зі свого боку, дає можливість характеризувати школу як «адаптер та транслятор впливу факторів соціалізації на особистість» [6].

Потрясіння, яких зазнало українське суспільство в останні десятиріччя, призвели до погіршення соціально-економічного стану сімей, зростання безробіття, соціального сирітства, деформації суспільних цінностей, зниження рівня соціальної безпеки, лібералізації статевої моралі, поширення негативних явищ у середовищі неповнолітніх (домінування культури сили, кримінальної субкультури, тютюнопаління, уживання алкогольних та наркотичних речовин, зниження віку «соціального дебюту»).

Саме тому школа нині має виконувати нові соціально-педагогічні функції, що зумовлені суспільними змінами та проблемами, необхідністю мінімізації негативних впливів навколишнього середовища на дітей та учнівську молодь. Вирішення цих завдань покладається, насамперед, на соціального педагога як організатора соціально-педагогічної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі.

Мета статті – розкрити специфіку роботи соціального педагога в сільській загальноосвітній школі та виокремити основні проблеми, з якими стикається фахівець у своїй діяльності.

Формуванням критеріїв розвитку особистості соціального педагога займалися педагоги В. Г. Бочарова, А. Й. Капська, Т. Д. Шевеленкова,

Г. П. Медведєва, С. С. Пальчевський тощо.

Так В. Г. Бочарова відзначає, що соціальні педагоги – це фахівці вищої кваліфікації, люди особливої, делікатної професії, до якої пред'являються підвищені моральні вимоги.

А. Й. Капська наголошує на необхідності впевненості в собі, і своєї професії, яка є «стержнем особистості соціального педагога», постійного самовдосконалення як у професійному, так і особистісному плані. Адже «особливість функцій соціального педагога передбачає органічне поєднання особистісних і професійних якостей».

Т. Д. Шевеленкова найважливішою характеристикою особистості соціального педагога називає його «гуманістичний потенціал» – ціннісну орієнтацію особистості, що визначає особистісний сенс-професійної діяльності, а також «характеристику Я-концепції, Я-образу, що передбачає позитивне самоствавлення, високу позитивну самооцінку, а також позитивне очікуване ставлення з боку партнера по міжособистісній взаємодії».

На думку Г. П. Медведєвої, неадекватна, занижена самооцінка соціального педагога призводить до невпевненості у собі, а думка про себе, як про невдачу заважатиме соціальному педагогу бачити в клієнтах позитивні якості, які можуть стати основою його любові до них. О. Г. Карпенко з цього приводу зазначає, що ставлення людини до самої себе є надзвичайно важливим індикатором її уміння вирішувати проблеми інших як свої власні. Адже «людина, котра нездатна зрозуміти саму себе, не зрозуміє й іншого, а не вмючи вирішити свої проблеми, не зможе допомогти ближньому».

С. С. Пальчевський вважає, що для того, щоб створити себе як фахівця соціально-педагогічної роботи, необхідно, насамперед, розвивати в собі загально-педагогічні здібності, зокрема: психотерапевтичні, дидактичні, експресивні, перцептивні, науково-педагогічні, авторитарні, комунікативні, особистісні, організаторські, конструктивні, мажорні, здібності до розподілу уваги, психомоторні, гностичні [1, с. 121].

Соціокультурне середовище сільської дитини має свої особливості і відрізняється від соціокультурного середовища міської дитини. Це виявляється у різнобічних відносинах, зв'язках, взаємостосунках дитини з людьми, природою, культурою, взагалі з суспільством. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи у різнобічні відносини з людьми, відносини, які задовольняють її духовні і матеріальні потреби, сільська дитина включається в суспільство, стає її членом. Така дитина має свою «нішу розвитку» в межах повсякденних практик її оточення. Під нішею розвитку в рамках еко-культурної теорії, авторами якої є Чарльз Супер і Сара Харкнес, розуміється система, яка складається з фізичних і соціальних компонентів, що регулюється звичаями догляду за дітьми та уявленнями батьків про своїх дітей.

З розвитком суспільства відбуваються зміни в структурі сім'ї та взаємовідносини між окремими її членами: зменшення стабільності, малодітність, послаблення традиційної ролі батька, трудова зайнятість жінок тощо, певним чином змінюють взаємини між батьками і дітьми у родині.

Значні зміни відбуваються у системі чоловічих та жіночих соціальних ролей у сільській сім'ї стосовно виховання дітей. Залучення жінок до суспільно-виробничої сфери підвищує її авторитет у родині і водночас зменшує кількість часу спілкування з дітьми, їхнього виховання. Важкі матеріальні умови існування більшої частини сільських сімей примушують жінок до праці не стільки з необхідності власного самоствердження та кар'єри, скільки через необхідність матеріально підтримати власну сім'ю.

Нині у сучасному селі спостерігається послаблення сімейно-побутових відносин, роль сім'ї у духовному, моральному вихованні дітей; діти відірвані від сімейних справ, трудових і моральних традицій сім'ї. Це призводить до руйнування духовної близькості та єдності дітей і батьків. Важкими є соціально-побутові умови. Поступово втрачаються ідеї народної педагогіки, добра, мудрості, гуманізму, поважного ставлення до старшого покоління. Сім'я не бере участі у вихованні дітей. Втрачені такі загальнолюдські цінності, як гордість, честь, гідність, добро, співпереживання, цнотливість, патріотизм. Поступово згасає і сільська взаємодопомога.

Звідси породжується у дітей почуття свободи і вони починають хилитися до негативних чинників: алкоголізму, тютюнопаління, бродяжництва, крадіжок тощо, що підвищує необхідність працювати соціальному педагогові у сільській школі.

На сьогоднішній час школи в селі – це головний осередок виховання і соціалізації дітей, єдиний освітньо-виховний і культурний центр роботи з дітьми та молоддю в сільській місцевості. А основне завдання соціального педагога в таких школах – вчасно надавати допомогу дітям, які потребують на ранніх стадіях виявляти соціальні відхилення та зараджувати їм.

Професія соціального педагога користується великою пошаною в Україні. У міру розвитку в різних регіонах країни територіальних служб, становлення нових типів установ соціального захисту населення, престиж цієї професії значно зростає. За порівняно короткий термін у країні практично склалася багаторівнева система підготовки і перепідготовки фахівця [1, с. 120].

Але, незважаючи на певні досягнення у розвитку системи професійної підготовки фахівців соціальної роботи в українській державі, існує ціла низка проблем, однією з яких є необхідність соціального педагога в сільських школах та його особисте зростання у цих умовах.

Особливу увагу та оцінку з боку громадськості й, зокрема з боку

батьків, приділено шкільним умовам навчання. За складністю перебігу, за специфікою навчальних умов, за силою впливу на учня різних чинників, умови можуть бути: утруднені, складні, критичні, екстремальні. Такі умови виступають як «граничні» режими діяльності особистості або групи, що за своєю інтенсивністю й тривалістю надто виходять за межі норми [3, с. 12].

В сільських школах ризик утворення цих «граничних» режимів значно підвищується. Наслідком цього є те, що сьогодні сільський соціум і сільський житель переживають нелегкі часи. Сільська праця продовжує залишатися малооплачуваною, важкою і трудомісткою. На селі обмежені можливості в одержанні освітніх, побутових, медичних, культосвітніх послуг. Помітно старіє населення села. Молодь намагається залишити рідні місця. Іншими словами, погіршення економічної ситуації на селі, зміни в господарських відносинах, у сільському соціумі неминуче піддають впливу цих потужних процесів у сільську школу. Можна стверджувати, що виживання й розвиток сільської школи прямо залежить від ефективності та якості соціально-економічних перетворень на селі.

На сьогодні близько чверті населення країни живе в селах і на хуторах, для яких специфіка сільського способу життя пов'язана з особливостями праці та побуту жителів:

- важчими, ніж звичайно в місті, умовами праці;
- малими можливостями для трудової мобільності жителів;
- великою поєднаністю праці й побуту;
- непохитністю та трудостійкістю праці в домашньому та підсобному господарствах (так робота на присадибних ділянках займає буквально півжиття селян);
- набір занять у вільний час досить обмежений [2, с. 152].

Соціально-економічні зміни в сільській місцевості зумовили проблему різнопланових проблем у її жителів: пияцтва, крадіжки, зменшення рівня матеріального забезпечення, підвищення рівня смертності і т.д.

Багатьом селам знайома картина, коли батьки працюють у великому місті або в населених пунктах, значно віддалених від свого місця проживання. Ці батьки, вирушаючи рано-вранці на роботу, повертаються пізно ввечері, а інколи тижнями не бувають удома, оскільки працюють вахтовим методом. Такі люди майже не спілкуються із власними дітьми. І це тоді, коли доброзичлива увага, підтримка, розуміння конче необхідні дитині. Діти ж, залишені без уваги батьків, часто потрапляють під вплив вулиці або перебирають на себе значну долю обов'язків дорослих [5, с. 7].

Є ще одна проблема в селі: усе частіше з'являються колишні мешканці міст, які були змушені за борги продати свою міську квартиру та купити житло в селі. Більшість з них – це люди, які ведуть асоціальний спосіб життя й не збираються його змінювати на новому місці проживання.

Діти, які приїхали з міста, адаптуються у новому соціальному середовищі досить швидко, але, на жаль, свій негативний міський досвід поширюють також досить швидко.

Аналізуючи вищевказане, можна сказати, що посада соціального педагога є надзвичайно важливою саме в сільській школі. Це і проведення профілактичної роботи, наприклад, із попередження бродяжництва, пияцтва, пропагування здорового способу життя; діагностичної роботи у сім'ях, де порушуються права дитини; організаційної та консультаційної діяльності у вмінні виявити ресурси кожної дитини та направити їх позитивні можливості у відповідне русло.

Оскільки школа висуває великі вимоги до організаторських і комунікативних умінь соціального педагога, його загальної ерудиції, навичок розв'язувати господарські питання, переконувати не тільки дітей, а й дорослих, сільський соціальний педагог постійно перебуває у полі зору своїх учнів, їхніх батьків, він є носієм культури загалом, тому особистий приклад, його поведінка визначають ставлення до нього і його діяльності, а отже й успіх у роботі.

Не кожна людина може стати соціальним педагогом. Це одна з найважчих професій типу «людина – людина», оскільки соціальні педагоги покликані найчастіше допомагати людям у важких життєвих ситуаціях, з тягарем проблем і бід. Визначним критерієм особистості майбутнього соціального педагога є система його духовних та етичних цінностей, позитивних моральних якостей [1, с. 120.]

Розуміти чужий біль, співчувати, щиро радіти успіхам інших – далеко не весь перелік якостей, якими повинен володіти соціальний педагог. Цьому всьому він повинен вчити дітей, вчити їх робити добрі справи, не вимагаючи похвали, винагороди. «Є два види жалю, – писав С. Цвейг. Один – легкодухий і сентиментальний, він по суті є нетерпінням серця, що поспішає позбутися тяжкого відчуття, побачивши чуже горе. Це не співчуття, а лише інстинктивне бажання відгородити свій спокій від страждань ближнього. Але є справжнє співчуття – щире, котре вимагає дій, а не сентиментів». На сьогодні в роботі соціального педагога це особливо актуально [4, с. 117].

Попри те, яким повинен бути соціальний педагог сільських шкіл як особистість, він змушений ще й долати ряд труднощів, з якими стикається щодня. Серед них:

- працюючи на 0,25 ставки соціального педагога, виконувати об'єм роботи як на 1 ставку;
 - відсутність робочого кабінету, що знижує рівень відвертості клієнтів про свої проблеми;
 - переважно поєднувати роботу соціального педагога з роботою шкільного психолога (працювати на двох посадах);
 - вести велику кількість документації за соціального педагога та
-

психолога, на яку бракує часу, адже накази Міністерства освіти і науки України № 864 від 28.12.2006 «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України» та № 1/9 – 352 від 27.08.2000 р. строго регламентують документацію практичного психолога й соціального педагога та форму її заповнення і соціальні педагоги під час офіційних перевірок повинні всю документацію продемонструвати.

Таким чином, для забезпечення ефективної професійної діяльності соціального педагога в сільських закладах освіти в сучасних соціокультурних умовах необхідно:

1) чітко розмежувати функціональні обов'язки практичного психолога й соціального педагога в сільських закладах освіти у відповідних нормативних документах МОН України;

2) розробити конкретні посадові інструкції соціального педагога для роботи з дітьми у сільських школах;

3) готувати спеціалістів такого напрямку з укладенням формули гуманістичної освіти: приймати – розуміти – допомагати – любити – сприяти і радіти успіхові – розвивати кращі моральні якості в учнів.

Таким чином, потяг до соціальної роботи у педагогів сільських шкіл значно зросте, відповідно покращиться рівень соціальних перетворень на селі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовська Л. І. Самовиховання та саморегуляція особистості / Березовська Л. І. – К. : Видавничий дім «Слово», 2011. – 168 с.
2. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика: учебник / Мардахаев Л. В. – М. : Гардарики, 2005. – 269 с.
3. Полякова Анна. Психологічний довідник вчителя / Г. Полякова. – К. : Шк. Світ, 2008. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»)
4. Гончаренко Т. В. Психологія внутрішнього світу / Т. В. Гончаренко. – К. : Шк. Світ, 2009. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»)
5. Соціальний педагог у сільській школі. За чи проти? // Соціальний педагог. – 2007. – № 1. – С. 7–8.
6. Шакурова М. В. Социальное воспитание в школе : учеб. пособ. для студ высш. учеб. заведений / Шакурова М. В. ; [под ред. А. В. Мудрика]. – М. : Академия, 2004. – 272 с.